

AUTENTIČNI STANOVNICI DRŽIĆEVA NJARNJAS-GRADA

Slavica Stojan

Većina Držićevih likova bili su stvarni ljudi njegova vremena, živi modeli odabrani iz suvremene stvarnosti kao izraz njegovih nastojanja da preplete fikciju i zbilju, da zbivanje aktualizira i učini ga podatnijim gledateljima koji su u predstavi prepoznavali autentične situacije i pojedince, oživljene usmenom tradicijom ili njihovim vlastitim iskustvom, u prirodnoj govornoj ili tjelesnoj komunikaciji, poslom koji su obavljali, situacijama u kojima su se zatjecali na prostorima Grada, imenima i nadimcima koje su nosili.

Akteri Držićeve komediografske prakse podsjećali su dubrovačku publiku na stvarne događaje i zbiljske ljude iz ondašnje dubrovačke svakodnevice, ali su oni, prije svega, dio Držićeva imaginarnog svijeta. Na zbilju se poziva i jedan od glumaca koji izgovara Prolog *Skupa*. On je u zbiljskom životu bio Stijepo Crijević, brat zaručnice Saba Gajčina (Stjepova) Palmotića (1522.-1590.), na čijoj je svadbi komedija uprizorena 1553. godine. U komediji se, slijedom umjetničke iluzije, pretvorio u satira i tako postao produktom Držićeve genijalne domišljatosti, sastavnicom njegove umjetničke armature i prostora jednog virtualnog svijeta: »I Stijepo sam i satir sam...«¹ U jednoj osobi ujedinjeni su, dakle, i stvarni Dubrovčanin i plemić Stijepo Dragoja Červa i virtualni Držićev satir. Slično je i sa Đivom Pešicom kojega, u trenutku kad priprema svoju neslanu šalu sa smiješnim Vlahom Stancem (novelu),

¹ »Skup«, Prolog u: *Marin Držić, Djela*, priv. Frano Čale. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979.: 539.

publika prepoznaje kao starca Radata iz *Tirene*.² A glumac koji je izgovorio Prolog u *Đuhu Kerpeta*, obratio se vlasteli riječima: »...do malo prije sam bio Žuho, a sad sam Kerpeta...«.³ Dakle stvarni Đuho istovremeno je i virtualni Krpeta.

Držić na taj način poručuje da je slobodnom pjesničkom imaginacijom moguće preobraziti sve, pa i ljude koje svakodnevno susrećemo i poznajemo. Oni iz neumjetničke zbilje ulaze u umjetničku iluziju (i obratno), jednako kao što se i prostor u kojem se radnja odvija pretvara upravo u ono što pisac želi da bude, pa tako Placa postaje zelena dubrava a Dubrovnik se pred gledateljstvom učini u Rim.

Držićev odabir likova nije bio nimalo slučajan; u potrazi za aktualnim aspektima ljudske zbilje i svakodnevice, oni su se piscu naprosto nametali nekom svojom životnom značajnošću koja ih je činila podatnima za teatarsku obradu. Izgledom, postupcima, poslom koji su obavljali i načinom na koji su ga obavljali, pa čak i svojim nadimcima.⁴ Pored tog zanimanja za njihov ljudski format, koji nosi obilježja sredine i podneblja, zasigurno su mnogi od njih imali ulogu i u osobnim životnim zgodama, susretima i uspomenama Marina Držića. Pojedini protagonisti Držićevih komedija svoj su zbiljski život, s neizmijenjenim imenima odnosno nadimcima, nastavili gdje kad živjeti gotovo na isti način i na njegovim pozornicama, poput Điva(na) Pešice, Vlaha, Miha (u *Noveli od Stanca*), Mazije (u *Dundu Maroju*) ili pak Drijemala (u *Skupu*) i drugi.

KONAVOSKI RUSTIK U ULICI SV. BARBARE

Brojne činjenice upućuju na to da je *tovjerner* Bokčilo, koji u komediji *Dundo Maroje* prati starog škrcu na njegovu neizvjesnom putovanju u potrazi za blagom i nehnim sinom, u zbilji suvremenog Dubrovnik bio *tovjerner* Nikola Bočinović (Bočilović) koji se u više navrata javlja u zapisnicima kancelarije Kaznenoga suda

² »Novela od Stanca«, 2. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 299.

³ »Đuho Kerpeta« Prolog u: Marin Držić, *Djela...*: 526.

⁴ Z. Mrkonjić, »O Držićevoj teatralnosti...: 466.

u Dubrovniku u razdoblju između 1533. i 1557. godine.⁵ Konavljanin podrijetlom, Bokčilo je tip rustika obilježen specifičnom retorikom i nesnalaženjem u urbanoj sredini, što je autoru pružalo obilje mogućnosti za njegovu uspješnu komičnu karakterizaciju. Lik krčmara pijanice, nepouzdana i onemoćala, preuzeo je Marin Držić iz dubrovačke svakodnevice ne promijenivši mu čak ni ime. U zbiljskom životu, baš kao ni u imaginarnom svijetu Držićeve umjetnosti, Bokčila ne krase osobite vrline: on razmišlja isključivo o hrani, piću i pražnjenju, pa ponajviše od svih Držićevih likova podsjeća na Rabelaisove groteskne figure koje se vladaju prema materijalno-tjelesnim principima života.⁶ U mladosti je bio osumnjičen i za ozbiljnije prijestupe, kao što je silovanje.⁷ Znao je i sam biti žrtvom različitih nepodopština koje su se zbijale u njegovoj krčmi i njezinoj neposrednoj okolini, a u samom središtu gradskog života, u Ulici sv. Barbare. Držić je unio u njegov imaginarni lik staračko zanovijetanje, pohlepu za pićem i jelom u strahu da ne ostane gladan i žedan u tuđem svijetu, očajničku želju za kućnim mirom i počinkom, kao i njegovu izgubljenost među stranim svijetom čiji jezik i običaje ne zna, pa uznemireno, u domaćim drvenim cokulama (klopci) korača rimskim ulicama i trgovima tražeći našijence da ga počaste. Iako Bokčila podrugljivo naziva junakom, prikazuje ga kao uplašena i nemoćna starca koji se u svakoj prigodi obraća za pomoć najrazličitijim svecima zaštitnicima, a u najodsudnijim trenucima zavjetuje se Djevicu Mariji i poseže za krunicom.⁸

⁵ Arhivski izvori koji su mi bili na raspolaganju u Državnom arhivu u Dubrovniku kako bih ispravno identificirala lik Bokčila, ne dovode u sumnju moju tvrdnju. Nisam u njima pronašla nikoga s istim patronimičkim pridjevkom.

⁶ M. Bahtin, *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit, 1978.: 130.

⁷ Državni arhiv u Dubrovniku (DAD) *Lamenta de intus*, ser. 51, (dalje *Lam. Int.*) sv. 82, f. 41.

⁸ »Dundo Maroje«, 3. čin, 9. prizor u: Marin Držić, *Djela...*: 419.

IME MILICA

Najatraktivniji Držićev ženski lik je sluškinja Petrunjela. Iako njezina uloga upućuje na žanrovski karakter, Petrunjela je po svoj prilici bila zbiljska osoba renesansnog Dubrovnika. Petrunjelu je trebalo poiskati među dubrovačkim marginalkama koje su se zvale Milica, budući da joj je to bilo, prema Držićevoj prezentaciji, pravo krsno ime. S novim načinom života, kao što je primjerice bio dolazak mlade djevojke sa sela za sluškinju u grad, ona je mijenjala svoje navike i nastojala se čim više integrirati u životne tokove grada, pri čemu je ostajalo ime i njegova simbolika u obliku poruke, koja je istodobno bila i zaštitni znak (mila, dobra, gruba, zbog uroka a zapravo lijepa, »ako i gruba, draga« itd, ili drag, radin, smion kao vuk i sl.) Zaštitnu ulogu narodnih imena zamijenila su postupno svetačka imena. Marin Držić bio je sam svjedokom nestajanja drevnih narodnih imena poput, Gruba, Dobre, Vukava, Milica i sl. ili Grubiša, Radat, Vukota, Dragić, Stanac itd. i njihove zamjene svetačkim imenima. On ne samo što zamjećuje, već i bilježi taj trend mijenjanja imenskoga fonda u Gradu.⁹

Sluškinjica Gruba nezadovoljna je svojim imenom i napada svakoga tko je njenim imenom zove: »Gruba ti gospođa bila i s imenom makar i tko mi ga nađe! Nije mi života, sjetna s ovijem hudosrječnijem imenom. Duša mi prođe s vražijijem vraguličići, od kojijeh ino nije čut, ni im je ino u ustijeh neg gruba.«¹⁰ U drugoj prilici samo će kratko odsjeći: »Gruba im tamo mati i tko ih je rodio!«¹¹ Nekad vrlo popularno žensko ime Milica postaje u 16. stoljeću karakteristično samo za marginalke u dubrovačkoj gradskoj sredini. Uz promjenu imena mijenjale su se navike, blijedili i neki običaji, što također zamjećuje Marin Držić. »Milice naše, kao se je istrijebila! Istom kad se dođe u Italiju, tako se i deventa drugi. Ova je s imenom

⁹ Među Držićevim suvremenicama pronašla sam, primjerice, u sudskim zapisnicima, uz nekoliko Dobrula, samo jednu Dobru 1551. godine u ulici Podmirje, u *Lam. Int.* sv. 95, f. 168v, te dva Vukote, grebenara 1522., *Lam. Int.*, sv. 73, f. 39. i tržnara 1524. godine *Lam. Int.* sv. 74, f. 142 (jedan od njih mogao bi biti i živi model Vukote iz neke od izgubljenih Držićevih komedija), a niti jednu Grubu.

¹⁰ »Skup«, 1. čin, 1. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 542.

¹¹ »Skup«, 1. čin, 1. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 542.

promijenila i kostume.«¹² Uostalom, i sama kurtizana Laura izabrala je novo ime nakon što se riješila svog starog imena Mande, kako su je u Kotoru zvali.

Milica Nikolina, za koju sam naslutila da je vjerojatno bila živi model Držićevoj Petrunjeli, nosila je, naime, nadimak Pjera.¹³ Milica je bila žena nekog Nikole, kožarskog majstora (*maestro della lupicia*), a u dokumentima Kaznenoga suda prisutna je u više navrata od 1542. do 1558. godine.¹⁴ Sveprisutnost Milice Nikoline u Gradu svakako je u svezi s ulogom i značenjem njezina muža Nikole, kožara u to vrijeme, koji je, uz druženja i susrete unutar Grada, ostvarivao zasigurno i brojne kontakte s trgovcima kožom iz Bosne i Hercegovine, kao i sa strancima koji su u Dubrovnik stizali morskim putem, i što je važnije od svega, dobro poslovao. Uz dobrostojećeg muža, čini se da ni Milici nije išlo slabo u životu. U protivnom, teško je pretpostaviti da bi, uz teške kućne poslove i obveze, imala vremena i mogućnosti toliko boraviti izvan kuće i susretati se s različitim ljudima na otvorenim prostorima Grada. Nije stoga čudo što je Milica, u uvjetima blagostanja, odlučila pomijeniti ime: »Ne ćamam se ja piu veće Milica, Petrunjela se ćamam.«¹⁵

Milicu Nikolinu bilježe sudski dokumenti najčešće kao svjedokinju, a prvi put se javlja 1542. godine.¹⁶ Osim što je često na prozoru svoje kuće u Garbinjoj ulici, zatječemo je u najrazličitijim dijelovima Grada, jer nabavlja razne potrepštine za svoje domaćinstvo, a usput se uključuje u razgovore s prijateljicama, znancima i prolaznicima i ne izbjegava uvijek zanimljive ulične svađe i prepucavanja koja su nerijetko završavala i ozbiljnim ranjavanjima. Milica Nikolina svakako nije bila od onih žena koje su morale biti neprestano u kući, opeterećene podizanjem djece i obavljanjem kućnih poslova, uz ognjište ili korito, dovoljno odvažna da se slobodno kreće ulicama, iako je prisutnost žene na otvorenim prostorima Grada uvijek bila potencijalna opasnost iz koje su mogle proisteći neželjene posljedice.¹⁷ Već sama činjenica Miličine odnosno Pjerine (Petrunjeline) kontinuirane prisutnosti na ulicama i trgovima renesansnog Dubrovnika, njezino aktivno i pasivno

¹² »Dundo Maroje.«, 2. čin, 2. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 398.

¹³ *Lam. Int.* sv. 93, f. 19v.

¹⁴ *Lam. Int.* sv. 95, f. 31.

¹⁵ »Dundo Maroje.«, 2. čin, 2. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 398.

¹⁶ *Lam. Int.* sv. 89, f. 53v, 26. svibnja, 1542.; *Lam. Int.* sv. 89, f. 198v, 22. studenog 1542.;

¹⁷ *Lam. Int.* sv. 89, 168v, f. 189v.

sudjelovanje u najrazličitijim javnim gradskim obračunima i skandalima činilo ju je komediografski prihvatljivim akterom.

LJUDI I NADIMCI

Drijemalo se kao akter pojavio u komediji Skup, koju su odabrani gledatelji mogli vidjeti 1555. godine, na svadbi Saba Gajčina (Palmotića). Autor upozorava jest da je imaginarni Drijemalo lijenčina i pospanac, a seljačka sentencioznost predstavlja ga kao još jednog u nizu autentičnih Držićevih rustika. Sudskoj praksi zbiljski Drijemalo poznat je još iz siječnja 1536. godine, kada je kao mladi trhonoša svjedočio u jednom sporu koji se zbilo u središtu Grada.¹⁸

Lik Tripa, odnosno Tripka, Tripe, Tripete ili pak Tripčeta, kako to govori Držić, javlja se u komedijama *Dundo Maroje*, *Tripče de Utolče* i u *Arkulinu*. Malen rastom, kilav, grbav i nezgrapna nosa, oblači se u ženine haljine, a Držić ga podrugljivo zove »malim smiješnim Kotorčićem«.¹⁹ Sudeći po svemu, i Tripko je jedan od Držićevih živih modela zasnovan na ideji čudaka koji sam sa sobom govori i nepovjerljiv je prema svakome, a u njegovu dvosmislenom govoru moguće je iščitavati i Držićeve kritičke stavove. Ipak, Tripu je kao Kotoraninu upućena stanovita doza dubrovačkog prezira, sadržana na osobit način u priči o pomokrenim kruškama koje su Kotorani namjeravali prodati Dubrovčanima, a na koncu su ih sami dobrovoljno pojeli.²⁰

Riječ je o Andriji Cvjetkovu, zvanom Tripun odnosno Tripe. Matrikula bratovštine antunina spominje ga kao svoga člana 1551. godine kao Andriju zvanog Tripko.²¹ Dotični je bio kapetan broda i stekao izuzetno bogatstvo trgovinom i rizičnim putovanjima, a nije imao nasljednika. Umro je 21. ožujka 1571. godine

¹⁸ *Lam. Int.* sv. 83, f. 264.

¹⁹ »Džuho Kerpeta«, u: Marin Držić, *Djela...*: 526.

²⁰ »Arkulin«, 2. čin, 3. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 720; Maja Bošković-Stulli, *Priče i pričanje*. Zagreb: Matica hrvatska 1997: 73.

²¹ *Matrikula bratovštine antunina*, f. 58, DAD. U istom popisu te godine navedeno je i ime Miha Pracata kao člana bratovštine antunina.

u starosti, kako piše u njegovu testamentu. Svoje ogromno bogatstvo razdijelio je velikim dijelom crkvama i crkvenim bratovštinama, a ostatak, uključujući i obiteljsku kuću koja se nalazila pored crkve sv. Nikole na Prijekom, ostavio je ženi Madi (Mande) na uživanje, a po njezinoj smrti da se sve razdjeli siromašnima, iskoristi za otkup robova i udaju siromašnih djevojaka.²² Bogatstvo Tripuna pučanina, kao i njegova osebujna pojava, zasigurno ga je uzdizalo iz anonimnosti običnog »nezanimljiva« dubrovačkog građanina, što je bilo pravi razlog da »uđe« u komediju. Sentencija imaginarnog Tripčeta: »Uzmi mi dukate, uzmi mi čast i život«, mogla je biti životni credo i spomenutog zbiljskog Dubrovčanina, podrijetlom iz Kotora, koji u svojoj opširnoj oporuci, na završnici života okreće dukat po dukat, namjenjujući ga brojnim crkvama i crkvenim osobama, redovima i bratovštinama, sa svrhom da mole za njegovu dušu, ali ne zaboravljajući na koncu ni potrebiti i siromašni puk dubrovački i kotorski. Danas nije više moguće dokučiti zašto Držić lik Tripčeta povezuje sa srednjovjekovnim Dubrovčaninom i antuninom de Utolčetom. Zasigurno je posrijedi neka usmena tradicija koja je potom nestala iz kulturnog pamćenja Dubrovnika i njegovih stanovnika. Sličan razlog dovodi na Držićevu scenu i spomen Lone de Zauliga (Čauligo), pa čak i Pava Novobrđanina i njegova sina koji su bili upredeni u kulturnu tradiciju renesansnog Dubrovnika kao sastavnica prostora sjećanja i stoga zanimljivi Držićevoj publici.²³

Dragić se pojavljuje u *Tireni* kao sin Radatov, još dječak koji spava s majkom u postelji, podno njezinih nogu. U *Grižuli* je (u međuvremenu je proteklo sedam godina) već pravi momak.²⁴ Raosava Dominkova tužila je 6. svibnja 1553. godine Milicu, ženu Raosava *zdura* i njihova zeta Dragića, koji ju je htio ubiti u njezinoj kući iznad Sv. Dominika.²⁵ U sudskom zapisniku spomenut je ponovno 13. veljače 1554. godine. U njemu opet stoji samo Dragić, bez ikakva drugog identifikacijskog pridjevka.

²² DAD, *Testamenta Notariae* sv. 43, f 106v-113.

²³ Jan Assmann, *Kulturno pamćenje*. Zenica: Vrijeme, 2005.: 7.

²⁴ S. Stojan, »Držićevi Konavljani...: 41. U ovome radu Dragića nisam osobno identificirala, već njegovu obitelj, podrijetlom iz Pridvorja. Dragić o kojemu je riječ u Držićevim djelima živi u Gradu i autor se s njim susreće u svakodnevici života renesansnog Dubrovnika.

²⁵ *Lam. Int.* sv. 98, f. 59.

Ilija Mazija javlja se u sedmom prizoru četvrtoga čina *Dunda Maroja*. Pomet ga u izravnom obraćanju naziva *muzuvijerom* (varalicom), *unjigalom* (laskavcem), *haramijom* (hajdukom) i pijanicom.²⁶ Iako bi se iz tih atribucija moglo prosuditi da je riječ o gradskom probisvijetu, toplo začinjena osobnost i prisnost, koja je naglašena u odnosu Pometa i Mazije, koji se, ponajviše zbog smiješnih efekata, međusobno časte neuglednim etiketiranjem (i Mazija Pometa naziva *vuhvom*, dakle varalicom), govori zapravo o prijateljskom odnosu Mazije s Marinom Držićem. Svakodnevnica dubrovačkog života ovjekovječila je Maziju (uz čiji nadimak stoji i njegovo osobno ime Ilija) u brojnim sudskim zapisnicima, jer je kao gradski zdur bio primoran uredovati u javnim tučnjavama i obračunima.²⁷ Mazija je 1551. godine bio oženjen i imao djecu. Zanimljivo je da je Mazija obavljao i onaj isti posao na koji se tuži starac Radat u *Tireni*: Vodio je magarca na kojem su za kaznu jahale zle žene glavom obrnutom prema magarčevoj stražnjici, da bi nakon toga bile izložene na berlini i prema potrebi bičevane.²⁸

Lik starca Grižule, kojeg pisac naziva još i *remetom* (pustinjakom), jer se odmetnuo i živi u pustoši, doživljavali su različiti književni povjesničari kao sintezu različitih literarnih tipova, a njegov odlazak u pustinju kao aristokratski avanturizam.²⁹ No, moguće je da se i u ovom primjeru radi o živom modelu. Stanovita Tomuša, *remete*, brdara svjedočila je zajedno s Margaritom Vlahuše grebenara, 16. siječnja 1526. godine u jednom sporu.³⁰

²⁶ Pomet ne postoji kao zbiljska osoba Držićeva vremena, ali njegovo ime nije izmišljeno, iako se Držić igra značenjem toga nadimka (Pomet koji sve pomete s trpeze). Ali taj nadimak Držić nije izmislio, štoviše, Pomet nije nadimak, već osobno ime koje se javlja u prvoj polovici 15. stoljeća, dakle stoljeće prije Držićeva vremena (Mihajlo J. Dinić, »Iz dubrovačkog arhiva.« sv. 1, *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda* 3. odjeljenje, knjiga 17. Beograd: SAN 1957.: 50). Istom vremenu pripadaju i Pavo Novobrdanin i sin mu Grubiša, relikti predturske okupacije područja Novog Brda. Da Držić voli eksperimentirati sa starijim imenskim fondom, potvrđuju Lone de Zauligo, davni Držićev predak, kao i Stanac, imena iz razdoblja stotinjak godina prije Držićeva vremena.

²⁷ *Lam. Int.* sv. 90, f. 48v. Prema načinu na koji sudski pisar piše njegovo ime (nadimak) Massia, ono se vjerojatno izgovaralo Masija; moguće je nastalo prema riječi mas - mošt (F. Čale, u Marin Držić, *Djela.*: 919); *Lam. Int.* sv. 93, f. 20v.; *Lam. Int.* sv. 98, f. 110v.; *Lam. Int.* sv. 98, f. 172.

²⁸ DAD, *Detta*- ser. 6, sv. 1, f. 158v.

²⁹ Marin Držić, *Djela*, pr. Frano Čale. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1979.: 122.

³⁰ *Lam. Int.* sv. 76, f. 115.

SUVREMENICI KOJE DRŽIĆ USPUTNO SPOMINJE

Stanoviti broj svojih suvremenika, prepoznatljivih u široj gradskoj sredini ponašanjem, značajima i temperamentom, djelatnošću, izgledom, komunikativnošću i drugim osobinama ili osobenjaštvom, Marin Držić tek spominje u svojim komedijama, neke i višekratno. No, taj spomen mnogo je više od puke napomene. I ne samo da se ne događa slučajno, nego je rezultat pomnog odabira; Držić upravo ište i pronalazi one sugrađane svoga vremena za koje je bio siguran da će njihovo ime izazvati pažnju gledatelja, da će ono ostvariti suodnos vjerodostojnosti s drugim elementima njegove umjetničke poruke i da će ta sinteza izmišljene priče i isječka autentične životne svakodnevice, to skladno suzvučje svijeta umjetnosti i dokumentarnih čimbenika polučiti smijeh, što je bio jedan od bitnih ciljeva komediografske prakse.³¹ Upravo je u toj prepoznatljivosti, u toj ciljanoj ponudi koja je beziznimno računala na gledateljsku recepciju, bio sadržan smisao autorova koncepta, pa stoga u gledateljima Držićevih komedija nakon Držićeva vremena ne može više spomen imena Milašice, postolara Šile, trgovca Petra Longa i drugih oživjeti one asocijacije u kojima su uživali Držićevi suvremenici, iako su i najraniji istraživači Držićeva djela utvrdili neprijepornu pripadnost spomenutih likova zbiljskom svijetu autorova vremena.

Držićev suvremenik, građanin i trgovac Petar Longo tek je jednom spomenut u *Arkulinu*. Poslao je prijatelju bob i leću, korizmenu hranu, ističe autor, zasigurno aludirajući na škrtost Longovu koji se kao imućan čovjek, vjerojatno antunin, mogao iskazati i čime *prtilijem* i *sofrikτανijem*, a ne bijednom korizmenom hranom.³² U sudskom zapisniku 30. prosinca 1550. godine pojavila se kao svjedokinja Margarita, supruga Petra Longa, koja je bila nazočna kad se skupina žena potukla.³³ Pripadnik antunina bio je i *drapijer* Luka u kojeg kurtizana Laura naručuje skupocjene tkanine.³⁴ Lessandar, Držićev trgovac svilom, potpisnik je jednog ugovora iz 1549. godine, u kojemu je navedeno da je podrijetlom iz Padove.³⁵

³¹ Paul Ricoeur, »Preplitanje historije i fikcije.« *Quorum* 4 (1990.): 236-247.

³² »Arkulin«, 1. čin, 1. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 711.

³³ *Lam. Int.* sv. 95, f.15.

³⁴ DAD, *Matrikula antunina*, f. 61.

³⁵ »Dundo Maroje«, 5. čin, 1. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 515; *Div. Can.* sv. 134, f. 23v.

U *Grižuli*, izvedenoj na piru Vlaha Valentinova Sorkočevića vjerojatno 1556. godine, spominju se autentični Držićevi sugrađani: postolar Šile, prodavač igala Đan Fiđino i *sentaliya* iz Garišta.³⁶ *Sentalija* je bila priprosta krojačica koja nije odjeću, već je otkane komade grubog vunenog sukna prilagođavala tijelu. Obrtnik i prodavač igala Gian Figini, podrijetlom Talijan, doselio je u Dubrovnik zasigurno mnogo prije 1520., kada se već spominje kao član antuninske bratovštine.³⁷ Gian Figini je živio mirnim životom solidna i pouzdana obrtnika i trgovca koji se nikad nije pojavio kao sudionik u pisarnici Kaznenoga suda, za razliku od svojih nestašnih sinova. Prodavaonica i radionica nalazila mu se na Placi i dijelom u Ulici među polače.³⁸

Duro Šile imao je postolarsku radionicu u Ulici među crevjari. Zbog velike konkurencije često je dolazilo do međusobnih obračuna među postolarima. Ponekad su se postolari sukobljavali i s nezadovoljnim kupcima svojih proizvoda: *ohšubri* ili *klopaca*, *cokula* na *bnetačku*, *štopela* s *plutom*, *crevaja* i *pantufa* (papuča). Zašto je gospodarica, između tolikih dubrovačkih postolara, sluškinju Omakalu slala upravo Šili možemo tek naslutiti čitajući duhovitu pokladnu pjesmu Mužika od crevljara Antuna Sasina.³⁹ Imućnije gospođe renesansnog Dubrovnika uživale su u narudžbama novih cipela koje su izrađivali domaći majstori, ali i stranci, najčešće Talijani. »Tko ti je napravio one cipele što ti tako lijepo pristaju, što ti tako lijepo pristaju?« stihovi s talijanske pjesmice koju Popiva popijeva Petrunjeli, što na neizravan način govori o važnosti dobro izrađenih cipela ne samo kao neophodnog

³⁶ »Grižula«, 2. čin, 6. prizor u: Marin Držić, *Djela...: 630. Sentaliju* Frano Čale, kao i Rešetar drži za ime žene koja živi u ulici Garište, a nije riječ o imenu (takvo ženskom ime nisam srela do sada ni u jednom arhivskom dokumentu, ni u 16. stoljeću niti ranije), nego se očito radi o nekoj vrsti krojačkog zanimanja. Ovu tvrdnju eksplicira još jedna rečenica iz komedije *Grižula* koju izgovara Omakala u 4. prizoru, 3. čina, str. 638: »...A i djevojke se ištetiše... ostaviše krasti gospođam hljebe... a staviše se krasti...i gunje sentat na prove«. Glagol *sentati*, od čega je i nastalo zanimanje *sentaliya*, vjerojatno dolazi od talijanskog glagola *assestare* – načinjati, prilagoditi, pa bi misao – gunje sentat na prove – mogla značiti – prenačinjati i isprobavati haljine. Miljenko Foretić zabilježio je pak *sentaliyu* kao dubrovački toponim: Miljenko Foretić, »Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika«, u: *Zbornik radova o Marinu Držiću*. Ur. Jakša Ravlić, Zagreb: Matica hrvatska 1969: 254.

³⁷ *Matrikula bratovštine antunina*, f. 49v, DAD, zapis iz 1520. godine.

³⁸ *Lam. Int.* sv. 114, f. 175.

³⁹ *Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeševića*. Stari pisci hrvatski sv. 16, Zagreb: JAZU 1888: 172.

odjevnog predmeta, već i kao modnog detalja.⁴⁰ Gospođa Dobre, svekrva lijepe Adrijane iz komedije *Skup*, prigovara mladim nevjestama pomodnost i pretjerano ukrašavanje, spominjući kupovanje obuće kod postolara Čičilija.⁴¹ Riječ je o majstoru Pietru Sicilijancu koji je bez sumnje bio vješt u izradbi finih cipela, pa stoga i popularan među bogatim i mlađim ženskim svijetom u Dubrovniku sredinom 16. stoljeća. Bio je oženjen Dubrovkinjom. Sudska praksa bilježi njegovo ime u više navrata. I domaći postolar Šile bio je popularan među dubrovačkim građanima. Sudska praksa nije zabilježila nikakav skandal povezan s njegovim imenom, osim što je kao svjedok nazočio brojnim privatnim obračunima u Crevljarskoj ulici gdje mu se nalazila radionica.⁴²

Iako zlatar Đanpjetro nije protagonist u *Dundo Maroju*, spominjanje imena ovog zlatarskog majstora, kod koga je značajne dragocjenosti za voljenu kurtizanu naručivao Maro Marojević, nije ni slučajno ni beznačajno.⁴³ Ne sluteći u kojoj je mjeri Marin Držić bio vezan za svakodnevicu onodobnog Dubrovnika, istraživači su nastojali otkriti Đanpjetrov identitet na drugoj obali Jadrana. Frano Čale navodi da je Petar Kolendić istraživao koji su poznatiji zlatari djelovali u Rimu u 1. polovici 16. stoljeća i došao do imena Gianpietra delle Scale i Giovanija Pietra de Crivellija, za koje je smatrao da bi se na njih trebalo odnositi ime Držićeva Đanpjetra. Nije se Kolendić upitao što će komici Marina Držića jedan rimski zlatar nepoznat i bogatijim Dubrovčanima a kamoli običnome puku. Jer, kao što je predodžba raskošnog Rima koju je negromant Dugi Nos magično predstavio gledateljstvu, bila zapravo slika Dubrovnika, u toj je projekciji i virtualni rimski zlatar bio zapravo dubrovački zlatar (talijanskog podrijetla), možda jedan od onih koji su imali trgovine na Placi, a kojeg je Držićeva publika po izgledu i djelima (možda i po smiješnom izgovoru hrvatskog jezika), dobro poznavala. Gianpietro je bio podrijetlom iz Brescije, a sudski zapisnik ga spominje prvi put 11. kolovoza 1550., kada je optužio podstrizivača sukna Pavla Radića da mu je istukao ženu. Devet godina kasnije ubilježen je i u matrikuli bratovštine antunina. Poput Đanpjetra, i Đanpavulo pripada bogatijem

⁴⁰ »Chi t' ha fatto quelle scarpe, che ti stan si ben, che ti stan si ben?« »Dundo Maroje«, 2. čin, 11. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 422.

⁴¹ »Skup«, 3. čin, 1. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 575.

⁴² *Lam. Int.* sv. 93, f. 28v.

⁴³ »Dundo Maroje«, 1. čin, 5. prizor i 3. čin, 9. prizor u: Marin Držić, *Djela...*: 371, 444-445.

sloju dubrovačkih građana. U *Dundo Maroju* daje jamstvo za kredit osiguravši pozajmicu od 3000 dukata Židova Sadija. Činjenice upućuju na to da je to činio i u zbiljskom životu.⁴⁴ S obzirom na posao kojim se bavio, Đanpavulo se ponašao vrlo uglađeno i ophodio s klijentima vrlo biranim riječima. Moguće je da je baš Držićev virtualni osiguravatelj, a zbiljski dubrovački zlatar Gianpaolo, 22. siječnja 1554. godine prijavio krađu i nestanak brojnih stvari, većinom tekstilnih, iz svoje kuće u Dubrovniku, u koju se lopov uvukao kroz prozor. Svjedok te optužnice bio je sam pisar Kaznenoga suda, pjesnik Vlaho Toma Vodopić. Gianpaulovo virtualno prezime je Oligiati (»banak od Olidžata«), za što nisam našla potvrdu u sudskim zapisnicima, ali se zato u brojnim drugim izvorima spominje prezime Gigliatti, kako se Gianpaolo najvjerojatnije prezivao.⁴⁵

Lik pomorca Đivulina teško je bilo identificirati, iako se gotovo kroz cijelo stoljeće nisam susrela s ovim deminutivnim oblikom imena Ivan/Đivo u sudskim spisima, osim u jednom primjeru od 17. kolovoza, 1554. godine, u kojem se Givulin pojavio kao svjedok u nekom sudskom sporu (bez drugog imenskog pridjevka).⁴⁶ Pomorca Viculina književna povijest prepoznala je kao Vicu Toma Stjepovića Skočibuhu, pa se stoga u njegovoj sestri, Ančici Lopujki, koja ima izrazito veliki nos i nije osobito lijepa, vjerojatno krije kći Toma Stjepovića Skočibuhe (Skočikimka) i sestra njegova sina Vice, poznatih brodovlasnika i kapetana.⁴⁷ Tomo Stjepović Skočibuha izgradio je reprezentativnu palaču na Pustijerni, koja je nadmašila svojom kamenom raskoši sve višekatnice dubrovačkih plemića.⁴⁸ Moguće je da je upravo njemu upućen Držićev prijekor: »O, lakomosti od zlata, kudi se prostireš? Po mirijeh se bogataca penješ.«⁴⁹

⁴⁴ »Dundo Maroje«, 3. čin, 15. prizor u: Marin Držić, *Djela...*: 464.

⁴⁵ Janko Radin, trgovac iz Dubrovnika pohranio je kasicu s brojnim dragocjenostima u Luja Gigliattija, *Test. Not.* sv. 44, f. 3^v-5, 30.1.1573/16.2.1573.

⁴⁶ *Lam. Int.* sv. 98, f. 173v.

⁴⁷ »Arkulin«, 1. čin, 1. prizor u: Marin Držić, *Djela...*: 715.

⁴⁸ Frano Kesterčanek, »Nekoliko podataka o renesansnoj palači Skočibuha-Bizzarro u Dubrovniku.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 4-5 (1955-1956): 235-244.; Nada Grujić, »Dubrovnik – Pustijerna« *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 10 (1986.): 9.

⁴⁹ »Džuho Kerpeta«, u: Marin Držić, *Djela...*: 530.

U *Noveli od Stanca*, stilski najsavršenijem djelu Marina Držića s vjernom reprodukcijom slike gradskog života u poznim noćnim satima,⁵⁰ spominju se četiri djelatnice jednog dubrovačkog bordela, od kojih je jedna, Pavica, *abadesa* tog poročnog okupljališta neukroćenih dubrovačkih mladaca, stranih trgovaca i mornara, a ostale su tri njezine zaposlenice i dobro poznate dionice gradske skandalozne prakse: Kitica, Perlica i Profumanica.

Kata Matkova Profumanica iz Duičine ulice bila je, po svemu sudeći, mnogo popularnija od svojih družbenica, jer brojni sudski zapisnici svjedoče sudjelovanje Kate Matkove Profumanice u noćnom životu Grada.

PRODAVAČICA SIRA PRED ORLANDOM

Iskustvo dubrovačke zbilje testirao je Držić, među ostalim, spominjući u dvije komedije ime stanovite Milašice, prodavačice sira pred Orlandom.⁵¹ Prvi put, u djelu *Venere i Adon*, Milašica se javlja kao metafora stalnosti, ona je gotovo kameni detalj grada poput Orlanda, pa stoga može poslužiti kao orijentir u prostoru. Držić je za šalu, možda i iz iskrene naklonosti, naziva *rusom*, dakle ružom:

Kako upravite u Pločku ulicu,
u rep celunite Rusu Milašicu;
a ti, krajčniče, **Orlandu** se javi...«⁵²

U komediji *Dundo Maroje*, prikazanoj u raskošno uređenoj Vijećnici 1. ili 8. veljače 1551. godine, na Pometovo pitanje što je nova u Dubrovniku, Mazija šaleći se odgovara nižući uvijek prisutne slike iz života Grada u sjećanju onih koji su godinama iz njega izbivali u potrazi za poslom po svijetu. Mazija, dakle, duhovito

⁵⁰ M. Držić, *Djela...*: 79-84.

⁵¹ Sir je, uz žitarice i meso, bio glavna živežna namirnica dubrovačkog puka pa je vlada strogo nadzirala i mjesta njegove prodaje i cijene sira. Na središnjem gradskom trgu sir se prodavao od polovice 15. stoljeća. O tome Đurđica Petrović, »O siru u srednjovekovnom Dubrovniku« *Istorijski glasnik* 1-2 (1988.): 7-28.

⁵² »Venera i Adon«, 1. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 323.

prezentira isječke svakodnevlja koji su, usprkos mijenama vremena, »pošljicama«, rušenjima, gradnjama, preuređenjima, odlascima, vjenčanjima i porodima, stalni: »Novo je – odgovara duhovito Mazija: Milašica sirenje prodava, prid Orlandom vino liče, junaci ga piju, kruha ne manjka prid Lužom, ni vode na fontani...« aludirajući na sve ono što je nepromijenjeno i što se tada činilo nepromjenljivim kao što je nepromjenljiva forma Grada u njegovoj kamenoj ljušturi.⁵³ Kao što, dakle, voda stalno toči iz kamenih usta fontane, kao što kameni Orlando postojano stoji usidren ispred Luže,⁵⁴ kao što se vino glasno prodaje a ljudi ga piju, dok se miris ispečena kruha širi iz užarenih peći, tako i Milašica, na koju kao da je vrijeme zaboravilo, prodaje svoj sir uvijek na istom mjestu, pred Orlandom. Je li doista sve bilo tako i zbog čega je još Milašica mogla biti zanimljiva i komična Držićevim gledateljima?

U potrazi za Milašicom odlučila sam, kao i u prethodnim primjerima, pretražiti zapisnike kancelarije Kaznenoga suda u Dubrovniku. Kako sam i pretpostavila, Milašica je doista bila čest gost te institucije, pojavljujući se pred sucima i pisarom kao svjedokinja, kao tužena i kao tužiteljica. Usprkos ograničenjima vrlo oskudnih zapisa sudskog pisara, koji je u značajnoj mjeri sažimao iskaze tužitelja, okrivljenih i svjedoka, prevodeći ih, pored toga, na talijanski jezik kako je znao i umio, mogla sam rekonstruirati lik te osebujne žene renesansnog Dubrovnika.

Pravo joj je ime bilo Đivana Milašica i prvi put je spomenuta u sudskim spisima 30. travnja 1526. godine, kada je, u ime svoga nećaka Milića, tužila čovjeka koji ga je istukao.⁵⁵

Dvije godine kasnije, u veljači, tužila je stanovitog Toma Simkova koji je istukao nju.⁵⁶ U svibnju se pojavila samo kao svjedokinja u pisarnici suda.⁵⁷ U lipnju je tužila nosača Matka koji ju je gađao *kamenjem*.⁵⁸ Godine 1541., kada se ponovno javlja njezino ime u sudskom zapisniku, po svoj je prilici još uvijek mlađa žena. Potvrdila je tom prigodom na sudu, s još nekolicinom svjedoka, da je Maru

⁵³ »Dundo Maroje«, 4. čin, 7. prizor, u: Marin Držić, *Djela...*: 498.

⁵⁴ Kip Orlanda srušio je vjetar 1825. godine, pa je pedesetak godina proveo njezdje u zakutku Kneževa dvora u Dubrovniku da bi, zalaganjem dubrovačkih preporoditelja, ponovno bio podignut na istom mjestu 1879. godine.

⁵⁵ *Lam. Int.* sv. 76, f. 262.

⁵⁶ *Lam. Int.* sv. 79, f. 34.

⁵⁷ *Lam. Int.* sv. 79, f. 119.

⁵⁸ *Lam. Int.* sv. 79, f. 132.

Šumanovu izvrijeđao i istukao prekupac Miljak, zvan Nesreća.⁵⁹ Živjela je na Pelinama, u ulici smještenoj podno sjevernih zidina gdje su kožari sušili kože oderanih životinja, što je proizvodilo stalan neugodan miris. Dom Đivane Milašice bio je tu, među siromašnim dubrovačkim pukom i ženama sumnjiva morala. Imala je jednog sina, po svoj prilici nezakonitog. Dan je provodila u središtu grada, prodajući sir među *tržnicama* i *placaricama*, izborivši se svojom snažnom osobnošću da joj prodajno mjesto bude baš na samoj osi urbanog života Dubrovnika, uz Orlandov stup. Tu je mogla vidjeti sve i svakoga; prva je među običnim pukom imala saznanja o tome tko je stigao u Grad i s kojom robom; skandalozna praksa Grada bila joj je više nego poznata; ona je imala najsigurniju informaciju o tome tko se s kim razračunao i tko je potegao deblji kraj. Nazočila je najrazličitijim obračunima i *burlama*, vidjela tijek svake gužve, kojih nije bilo malo baš tu u središtu grada, gdje su se pomorci i trgovci iz zaleđa sretali s domaćim svijetom iz Grada i okolice. U njezinoj neposrednoj blizini prodavala se roba na veliko i malo, plemići su mimo nje dostojanstveno odlazili na sastanke vijeća, vladike su u pratnji sluškinja, šušteći svilenim haljinama, išle na jutarnje i večernje mise u Svetoga Vlaha ili Gospu Veliku, sluškinje su sunovrato jurile sa zavežljajima netom kupljene ribe ili s komadom mesa s *komarde*, zaustavljajući se na čas među *placaricama* koje su prodavale zelje s Konala. Uz Orlandov stup presuđivalo se preljubicama i bludnicama udarcima po goloj stražnjici, barabanti provodili osuđenike a *soldati* iz Luže kockali se na zimskome sucu. Luža je bio trijem koji se nalazio uz sjevernu stranu stare crkve sv. Vlaha, a služio je vlasteli i strancima za razgovor, u njoj se igralo šah i kockalo, a bila je i sjedište glavne straže.⁶⁰ Sve je to mogla vidjeti Milašica, ali su i svi prolaznici tom glavnom arterijom dubrovačkog života viđali nju, uvlačeći je koji put, zasigurno i protiv njezine volje, u svoje sporove i konflikte, svađe i fizička razračunavanja. Milašica je potvrdila na sudu da je prodavačica Jeluša 6. travnja 1542. godine *oskubila* bradu učitelju streljaštva maestru Jacomu tobdžiji i da ga je noktima izgrebla po licu.⁶¹ U lipnju iste godine Pavo Radonjić tužio je Dragnu

⁵⁹ *Lam. Int. sv. 87, f. 51v.*

⁶⁰ Iako je za požara 1706. luža ostala pošteđena, kad se počela graditi nova crkva sv. Vlaha s pročeljem prema sjeveru, luža je srušena, a nova sagrađena na mjestu gdje i danas stoji portal sa stupovima; o tome Vinko Foretić, »Zgrada glavne straže u Dubrovniku« *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 52 (1949.): 1-6.

⁶¹ *Lam. Int. sv. 89, f. 20v.*

Placanicu: htio je u nje kupiti veći komad sira, a ona ga je udarila štapom. I tome je izgreda prisustvovala Đivana Milašica.⁶² Svjedočila je 26. kolovoza 1542. godine da je vidjela Stjepana Vlahinića u krvi koja mu je liptala iz ušiju, nosa i usta, ali s rečenog mjesta, dakle s mjesta na kojemu obično stoji, a to je ispred Orlandova stupa, nije mogla vidjeti (ili nije htjela priznati) kako se to dogodilo.⁶³ Nerijetko bi se posvađale žene prethodno se izvrijeđavši međusobno. Radosavu Đivanovu javno je oblatila 2. svibnja 1542. Kata Jakobova riječima »putana ribalda« i rekla da su joj sva četiri sina kopilad, što je Đivana Milašica, suosjećajući s izvrijeđanom ženom, potvrdila, započevši, kao rutinirana svjedokinja, svoj nastup sudskom retorikom: »Imate znati...«⁶⁴ Milašica je kontinuiranim pojavljivanjem u Kaznenome sudu Dubrovačke Republike ovjekovječila više od četrdeset godina zapisničke prakse dubrovačkog Kaznenog suda. Za pretpostaviti je da je tada završila i svoju profesionalnu karijeru prodavačice sira pred Orlandovim stupom.

Iako pripadnica najnižeg sloja dubrovačkog društva, Milašica je bila poznata i prepoznata ne samo svojom uočljivom fizionomijom, već i dugogodišnjom ulogom u životnoj svakodnevici Grada. Kad spominje Milašicu, Držić kao vrsni poznavatelj ljudskih mentaliteta i naravi, govori o jednoj posebnoj vrsti »emancipacije«, u kojoj je žena jednostavno kao i muškarac, opirući se izazovima života, muževnim držanjem i snagom volje težila za potvrđivanjem, za stanovitim savršenstvom.⁶⁵ Ona je instinktivno stvarala nove situacije u središtu renesansnog Dubrovnika, zasigurno bez arogantnih pretenzija, postavši katalizatorom jednog svijeta i njegovih promjena.⁶⁶

U renesansnom Držićevu Dubrovniku, koji bilježi procvat umjetnosti i bujni razvoj svih aktivnosti duha, koncepcija života skoncentrirana je na koncept intenzivne humanosti kao što su osobna sloboda i nemirna žudnja za puninom života.⁶⁷

⁶² *Lam. Int.* sv. 88, f. 78v.

⁶³ *Lam. Int.* sv. 87, f. 102.

⁶⁴ *Lam. Int.* sv. 89, f. 39v; Riječi koje je žena izrekla bile su vjerojatno: »Kurvo pokvarena!«, ali sudski pisar u 16. stoljeću prevodi sve izgovoreno, gotovo bez iznimke, na talijanski jezik. Za razliku od zapisa u 17., a osobito u 18. stoljeću, hrvatska se riječ, pa čak i psovka, veoma rijetko zapisuje u 16. stoljeću.

⁶⁵ Jacob Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*. Zagreb, Prosvjeta, 1997.: 362.

⁶⁶ Theodore Zeldin, *Intimna povijest čovječanstva*. Zagreb: Ambrozija, 2005.: 139.

⁶⁷ Ottavia Niccoli, »Introduzione« In: *Rinascimento al femminile*. A cura di Ottavia Niccoli. Roma-Bari, 1998.: V-XXVII.

Ali što je imala s time priprosta žena iz puka Đivana Milašica? Možda je na to pitanje jednostavnije odgovoriti ovako: da nije imala, ne bi je Držić spominjao čak u svoje dvije komedije. Utkavši Milašicu i druge suvremenike s ruba dubrovačkog društvenog života u svoje fino književno sukno, Držić otkriva svoj izvanredni smisao za dramaturgiju svakodnevnog života, za situacije na granici privatnog i javnog koje su imale teatralnu kvalitetu. Držić je, dakle, »prepoznao« Milašicu kao osobu koja iskazuje slobodnu volju, ali i prihvaća moralnu odgovornost, kao ženu novog vremena. Renesansa je otkrila puni cjeloviti sadržaj čovjeka; uputila je na spoznavanje individualnog u sebi i u drugima.⁶⁸ Iako je i sam Držić donekle osjetljiv na žensku samosvijest: »...starice se pomamiše mlade se čineći...«,⁶⁹ Milašica ga je u tolikoj mjeri osvojila snažnom osobnošću, hrabrošću da se sama suoči s izazovima života, bujnim temperamentom i oštrim jezikom, osobito svojom nejezičnom komunikacijom, da on daje naslutiti temelje njezine intime, njezine ljudskosti, sve ono čime je njezina prisutnost privlačila zanimanje brojnih prolaznika gradskim središtem renesansnog Dubrovnika.

Psihosocijalnom situacijom Milašica je predstavica jedne osobite društvenosti, a njezina uloga u životnoj svakodnevici Dubrovnika, jednako kao i u književnosti, iznimna je i prilično rijetka. U Vetranovićevoj pastirskoj igri *Lovac i vila*, s poznatim motivom o otetj djevojci, renesansna žena suprotstavljena je slici grada. Robinja se prodaje na trgu u Dubrovniku. Vetranović je vidi, posve sigurno, na onom istom trgu na kojem Milašica ustrajno prodaje svoj sir. Ni ova žena iz Vetranovićeve poetske vizure nije pasivna, već se odvažno bori da bude otkupljena. I dok je Vetranovićeve robinja izravni pokretač zbivanja, a Držićeva Milašica tek jedna asocijacija u tijeku radnje, Vetranovićeve robinja daleko je od toga da privuče pozornost u onoj mjeri u kojoj će to učiniti samo spomen Milašice, žene koja, predana svom poslu prodavačice pred Orlandovim stupom, sjedeći na njegovim stepenicama, nudi kupcima sir, budno promatra prolaznike kroz središte Grada, usput i prede, razgovara se, psuje i kune, svađa se, napada i brani se. Milašica je stoga reprezentativni antropološki i književni model prema kojem

⁶⁸ J. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji...*: 283.

⁶⁹ »Grižula«, 2. čin, 6. prizor...: 645.

se mogu analizirati pučki stavovi i ponašanja, tragajući za izgubljenim glasovima povijesne zbilje.⁷⁰

Još je jedan važan razlog vezao Marina Držića uz Đivanu Milašicu. Ljudski lik, naime, više od stvarnih vanjskih osobitosti dominira identitetom nekog mjesta. To pravilo vrijedi čak i u slučaju kad su posrijedi kamene figure sv. Vlaha na dubrovačkim zidovima ili pak Orlanda u samom središtu Grada, koje stvaraju jaki osjećaj ambijentalnog identiteta gojena prisnim iskustvom s upamtljivim, oku i srcu prilagođenim slikama Grada. Čovjek je Držiću mnogo zanimljiviji, ne samo od kamenog okvira Grada, već i od svih njegovih unutrašnjih sadržaja. Imajući to na umu, cjelokupno njegovo književno djelovanje možemo promatrati kao kontinuirano traganje i pronalaženje zanimljivih ljudskih osobnosti u *tovijernama*, *špičarijama*, postolarskim radionicama, krojačnicama, pred krušnim pećima i na različitim drugim otvorenim prostorima Grada, koji po nečemu karakterističnom pripadaju određenom miljeu i određenoj društvenoj skupini, ali imaju i osebujne znakove vlastita hoda kroz prostor i vrijeme. Upravo su postolar Šile, Drijemalo ili Mazija i njima slični stanovnici grada protuteža renesansnom tipu *kortedanta* koji je predstavljao univerzalnog čovjeka, živio u palači i udvarao se damama ponašanjem prikladnim životu na dvoru.⁷¹ A te je Držić najčešće prepoznao kao pokvarenjake i laskavce, nezallice, besposličare, mekušce, častohlepne, razuzdane i sebičnjake, te bestidne žene, kad su posrijedi bile dame poput Laure. Ponekad snaga ličnosti nadjača sam karakter mjesta uz koje je povezana, kao što je ovdje bio slučaj s Milašicom.⁷² Đivana Milašica u Držićevoj percepciji (kao, uostalom i u percepciji njegovih gledatelja) nadvladala je Orlanda kojemu je više decenija činila društvo pred Lužom («Oni je Orlanda mrtav na Placi»)⁷³, jer je, za razliku od njegove kamene jednodimenzionalnosti, ona imala svoje lice i naličje, svoje dobre i loše prigode, pozornu oko, razvijen sluh, dobar instinkt, snažan glas i oštre nokte, svoju

⁷⁰ Natalie Zemon Davis, *Fiction in the Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France*. Stanford, 1987.

⁷¹ Peter Burke, «Il cortigiano» *L'uomo del Rinascimento*. Ur. Eugenio Garin. *Economica* Laterza sv. 57, Editori Laterza. Bari: 2000.: 136-165.

⁷² Ginzburg Carlo, *Sir i crvi. Kozmos jednog mlinara iz 16. stoljeća*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1989.: 12, 66.

⁷³ »Arkulin«, 3. čin, 1. prizor u: Marin Držić, *Djela...: 725*.

živu, psihološki izrađenu realističnu figuru, ulijevajući osjećaj individualnog i kolektivnog identiteta u duh stanovnika Grada.

U potrazi za aktualnim aspektima ljudske zbilje, lokalističke pretpostavke s određenom i prepoznatljivom topografijom i preslikom živih modela s njihovim osobitim duhom, autentičnim jezikom protkanim proverbijalnim interpolacijama u funkciji semantičkog poentiranja i prirodnim ponašanjem unutar svog ambijentalnog svijeta, pružale su Držiću izuzetan poticaj za komičku karakterizaciju.⁷⁴ Usporedbe sa zbiljom odnosno relacije književnosti i stvarnosti koje nisu jasno granično obilježene ostvarile su ovdje izvanredne estetske učinke jer Držićev literarni tekst obogaćuje zbilju imaginirajući je simbolikom, slikama i dinamikom, uprisutnujući je bogatstvom likova i njihovom istančanom individualizacijom. Kod pojedinih likova zamjetljiva je žanrovska reakcija i njihova pripadnost literarnoj tradiciji.⁷⁵ No većina njegovih nazbilj likova, ljudi koje je izravno preuzeo iz stvarnosti suvremenog Dubrovnika, ne vlada se ni prema književnoj konvenciji ni prema tradicionalnim literarnim obrascima, ali je upravo njihovim preslikom s prostora renesansnog Dubrovnika u svoj imaginarni poetski svijet, podarivši im jedan novi, književni smisao, Držić ostvario posve nove, dotada nepoznate i za njegovu literarnost presudne umjetničke dosege. Primjer *Divane Milašice* i ostalih zbiljskih stanovnika renesansnog Dubrovnika koji se spominju u dramskom djelu Marina Držića, naglašavaju literarnu dimenziju društvenog iskustva, ali istodobno njihova prisutnost u arhivskim izvorima upotpunjuje interpretacijsku viziju Držićeva književnog djela i potvrđuje književno značenje povijesnih dokumenata. Ova je činjenica odgovor na sve izraženiju potrebu za mnogostranijim pristupom povijesti književnosti, u kojem se na marginama književnoga teksta javljaju tragovi optoka društvene energije koju Greenblatt naziva poetikom kulture, a koja svojim iskustvima, oblicima, ekspresivnošću i senzibilitetom koncentrira estetski doživljaj.⁷⁶

⁷⁴ Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Prometej, 2003.: 319-321.

⁷⁵ Pavao Pavličić, *Poetika manirizma*. Zagreb: August Cesarec, 1988.: 74.

⁷⁶ Stephen Greenblatt, *Shakespearean Negotiations*. Los Angeles: University of California Press, 1988.: 4-5.

AUTHENTIC RESIDENTS OF DRŽIĆ'S *NJARNJAS-GRAD*
(NJARNJAS-TOWN)

S u m m a r y

This article debates possible similarities between actual residents of Dubrovnik and characters in Držić's works. The majority of his *nazbilj** characters, people that he directly took from the reality of contemporary Dubrovnik, act neither according to literary conventions, nor according to traditional literary patterns, but by copying them from the territory of Renaissance Dubrovnik into his imaginary, poetic world, and giving them new, literary sense, Držić created completely new, up to that time unknown and for his literacy crucial, literary achievements. The example of Đivana Milašica and other real world residents of Renaissance Dubrovnik, who are mentioned in the dramatic opus of Marin Držić, stress the literary dimension of social experience, however, at the same time, their presence in archaic sources completes the interpretational vision of Držić's opus and confirms the literary meaning of historic documents. This fact is an answer to the more and more pronounced need for a many-sided approach to the history of literature, in which traces of the circulation of social energy appear on the margins of literary works. Greenblatt calls this social energy poetics of culture which, with its experiences, shapes, expressiveness and sensibility concentrates aesthetic experience.

* This is one of the terms which describes a kind of people that Držić uses in his comedy *Dundo Maroje*. *Nazbilj* people are truthful and honest people, moral heroes, as opposed to *nahvao* people who are those that are hypocritical, phony and greedy.